

בענין י"ג מדות הרחמים ראש השנה תשס"ח

#1 שמות פרק לד - (ד) ויפסל שני לחת אבנים פראשנים וישכם משה בבקר ויעל אל הר סיני פאשר צוה ה' אתו ויקח בידו שני לחת אבנים : (ה) וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם ה' : (ו) ויעבר ה' על פניו ויקרא ה' ה' א-ל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת : (ז) נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחסאה ונקה לא ונקה פקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים : (ח) וימהר משה ויקד ארצה וישתחו : (ט) ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך אד-ני ילך נא אד-ני בקרבנו כי עם קשה ערף הוא וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו : (י) ויאמר הנה אנכי כרת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים וראה כל העם אשר אתה בקרבך את מעשה ה' כי נורא הוא אשר אני עשה עמך :

#2 מס' ראש השנה יז : - ויעבר ה' על פניו ויקרא, אמר רבי יוחנן : אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור, והראה לו למשה סדר תפלה. אמר לו : כל זמן שישראל חוטאין - יעשו לפני כסדר הזה, ואני מוחל להם. ה' ה' - אני הוא קודם שיחטא האדם, ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה. א-ל רחום וחנון, אמר רב יהודה : ברית כרותה לשלש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם, שנאמר (שמות לד) הנה אנכי כרת ברית.

#3 שמות לג: יט - ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך ונחתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם :

#4 מס' ברכות ז. - (שמות לג) וחנתי את אשר אחן - אף על פי שאינו הגון, ורחמתי את אשר ארחם אף על פי שאינו הגון.

#5 ילקוט שמעוני פ' כי תשא רמז שצה - ויאמר אני אעביר כל טובי כל טובי זה מדת הטוב ומדת פורענות וחנותי את אשר אחון. באותה שעה הראה לו הקב"ה כל האוצרות של מתן שכר שמתקנות לצדיקים אמר לפניו רבש"ע האוצר הזה של מי הוא אמר לו של עושי צדקה. וזה של מי של מכלכלי יתומים וכן כל אוצר ואוצר עד שראה אוצר אחד אמר לו זה של מי הוא אמר לו מי שיש לו אני נותן לו משכרו ומי שאין לו אני עושה עמו חנם שנאמר וחנותי את אשר אחון אשר נחון אין כתיב כאן אלא אחון :

#6 מס' בבא קמא נ. - אמר ר' חנינא כל האומר הקדוש ברוך הוא ותרן הוא יותרו חייו שנאמר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט

#7 בראשית רבה פרשה סז ד"ה ז כשמוע עשו - א"ר חנינא כל מי שהוא אומר שהקב"ה וותרן הוא יתוותרון בני מעוהי, אלא מאריך אפיה וגבי דיליה

#8 רמב"ם הל' תשובה ה: ז - אילו הא-ל היה גוזר על האדם להיות צדיק או רשע או אילו היה שם דבר שמושך את האדם בעיקר תולדתו לדרך מן הדרכים או למדע מן המדעות או לדעה מן הדעות או למעשה מן המעשים כמו שבודים מלבם הטפשים הוברי שמים היאך היה מצוה לנו על ידי הנביאים עשה כך ואל תעשה כך הטיבו דרכיכם ואל תלכו אחרי רשעכם והוא מתחלת ברייתו כבר נגזר עליו או תולדתו תמשוך אותו לדבר שאי אפשר לזוז ממנו, ומה מקום היה לכל התורה כולה ובאי זה דין ואיזה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר לצדיק, השופט כל הארץ לא יעשה משפט, ואל תתמה ותאמר היאך יהיה האדם עושה כל מה שיחפוץ ויהיו מעשיו מסורים לו וכי יעשה בעולם דבר שלא ברשות קונו ולא חפצו והכתוב אומר כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ, דע שהכל כחפצו יעשה ואף על פי שמעשינו מסורין לנו, כיצד כשם שהיוצר חפץ להיות האש והרוח עולים למעלה והמים והארץ יורדים למטה והגלגל סובב בעיגול וכן שאר בריות העולם להיות כמנהגן שחפץ בו, ככה חפץ להיות האדם רשותו בידו וכל מעשיו מסורין לו ולא יהיה לו לא כופה ולא מושך אלא הוא מעצמו ובדעתו שנתן לו הא-ל עושה כל שהאדם יכול לעשות, לפיכך דנין אותו לפי מעשיו אם עשה טובה מטיבין לו ואם עשה רעה מריעין לו, הוא שהנביא אומר מידכם היתה זאת לכם, גם המה בחרו בדרכיהם, ובענין זה אמר שלמה שמח בחור בילדותך ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט, כלומר דע שיש בידך כח לעשות ועתיד אתה ליתן את הדין.

#9 רמח"ל ספר דעת תבונות מב - ונמצא שבאמת בשתי מדות אלה אוחו האדון ב"ה תמיד, ושתיים אלה קבע בחוקו מוסדי ארץ, א' - מדת השכר ועונש, היא הנהגת הטוב והרע בשיקול אחד לזכות ולחובה, ונקראת הנהגה

זאת, הנהגת המשפט, שהקב"ה יושב ודן כל העולם כולו לפי מעשיהם הטובים והרעים... והנה, לפי מדת השכר ועונש - הקב"ה, כביכול, משעבד מעשיו למעשי בני אדם, שאם הם טובים גם הוא יטיב להם, ואם הם רעים יוכרח, כביכול, להענישם; וכענין הכתוב (תהלים סח, לו), "תנו עוז לאלקים"; והפכו (דברים לב: יח), "צור ילדך תשי"; וכמאמר ז"ל (איכה רבה א, לג), "בזמן שישראל עושים רצונו של מקום - מוסיפים כח בגבורה של מעלה, וכשאינן עושים רצונו של מקום - מתישין כח של מעלה", ח"ו... ולפי מדת ממשלתו ושליטתו אמר (זכריה ג, ט), "ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד"; (ירמיהו נ, כ), "יבוקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאנה". והנה לפי מדת הטוב ורע - משפטי ה' אמת לתת לאיש כדרכיו מדה כנגד מדה, והרבה דרכים למקום לשלם לאדם כפעלו, וכאורח איש ימצאנו, אכו לחסד אם לשבטו. אך לפי עצת טובו בחק שלמותו ית' - הצד השווה שבהן, להחזיר את הכל - לטוב שלם, לתיקון הגמור שיהיה באחרונה. ועל דבר זה נאמר (מלאכי ג, ו), "אני ה' לא שניתיי". ובמדרשו של רשב"י אמרו (זוהר כי תצא רפא. וע"ש), "לא אשתני בכל אתר". ואמנם הנהגת השכר ועונש היא המגולית ונראית תמיד לעיני הכל, אך הגלגול שהוא מגלגל הכל לטובה עמוק עמוק הוא, ולא עבידא לאיגלווי כי אם לבסוף, אבל מתגלגל הוא והולך בכל עת ובכל שעה ודאי, ואינו פוסק... שתי מידות שם הקב"ה לנהג בם את עולמו, אחת - מידת המשפט, ואחת - מידת השליטה והממשלה היחידית. מידת המשפט היא מידת הטוב ורע, שבה תלויים כל עניני הטובות והרעות בכל תולדותיהם; ומקור המידה הוא הסתר פני טובו, והעלם שלמותו. מידת הממשלה היחידית היא מידת תיקון כל הנבראים בכחו יתברך, אף על פי שמצד עצמם לא היו ראויים לזה, והיא הסובבת והולכת בהעלם בכל דרכי המשפט עצמו, לסבב כל דבר אל השלמות לבד; ומקורה הוא חק טובו הפשוט ית', שאף על פי שנתעלם, לא זו מלהשקיף עלינו לטובה. מידת המשפט היא המתגלית ונראית, מידת הממשלה היא המתעלמת ומסתתרת לפנים.

#10 מד' תנחומא וישב ד - א"ר יודן היה הקב"ה מבקש לקיים גזירת ידוע תדע והביא עלילה לכל דברים אלו כדי שיאהב יעקב את יוסף וישנאוהו אחיו וימכרו אותו לישמעאלים ויורידוהו למצרים וישמע יעקב שיוסף חי במצרים וירד עם השבטים וישתעבדו שם הוי ויוסף הורד מצרימה אל תקרי הורד אלא הוריד את אביו והשבטים למצרים א"ר תנחומא למה"ד לפרה שמבקשין ליתן עול בצוארה והיא מונעת העול מן צוארה מה עשו נטלו את בנה מאחריה ומשכו אותה לאותו מקום שמבקשין בו לחרוש והיה העגל גועה שמעה הפרה בנה גועה הלכה שלא בטובה בשביל בנה כך הקב"ה היה מבקש לקיים גזירת ידוע תדע והביא עלילה לכל אלו הדברים וירדו למצרים ופרעו את השטר לכך נאמר ויוסף הורד מצרימה הוי נורא עלילה וגו'

#11 רמב"ם ה' תשובה ו:ה - ומהו זה שאמר דוד טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך ידרך ענוים וגו', זה ששלח נביאים להם מודיעים דרכי ה' ומחזירין אותן בתשובה, ועוד שנתן בהם כח ללמוד ולהבין, שמדה זו בכל אדם שכל זמן שהוא נמשך בדרכי החכמה והצדק מתאוה להן ורודף אותם, והוא מה שאמרו רז"ל בא לטהר מסייעין אותו כלומר ימצא עצמו נעזר על הדבר, והלא כתוב בתורה ועבדום וענו אותם הרי גזר על המצריים לעשות רע, וכתוב וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ, הרי גזר על ישראל לעבוד כו"ם ולמה נפרע מהן, לפי שלא גזר על איש פלוני הידוע שיהיה הוא הזונה אלא כל אחד ואחד מאותן הזונים לעבוד כו"ם אילו לא רצה לעבוד לא היה עובד, ולא הודיעו הבורא אלא מנהגו של עולם, הא למה זה דומה לאומר העם הזה יהיה בהן צדיקים ורשעים, לא מפני זה יאמר הרשע כבר נגזר עליו שיהיה רשע מפני שהודיע למשה שיהיו רשעים בישראל, כענין שנאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, וכן המצריים כל אחד ואחד מאותן המצריים והמריעים לישראל אילו לא רצה להרע להם הרשות בידו, שלא גזר על איש ידוע אלא הודיעו שסוף זרעו עתיד להשתעבד בארץ לא להם, וכבר אמרנו שאין כח באדם לידע היאך ידע הקב"ה דברים העתידין להיות.

#12 השגת הראב"ד שם - ...וענין המצרים אינה שאלה משני פנים, האחד כי הדבר ידוע שאין הבורא נפרע מאדם רע אלא ברע ממנו ואחר שיפרע מזה יחזור ויפרע מן הרע ממנו ברשעו וכן הוא אומר הוי אשור שבט אפי כהתימך שודד תושב פיי מפני רשעך וגודל לבך והתפארך עלי, והמצרים ג"כ רשעים היו וראויים למכות ההם ואילו שמעו למשה בתחלה ושלחו את ישראל לא היו לוקים ולא טבעו ביס אבל זדונו של פרעה ובזותו את הבורא יתברך לפני שלוחו הוא גרם לו, והשני כי הבורא אמר וענו אותם והם עבדו בהם בפרך והמיתו מהם וטבעו מהם כענין שנאמר אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה לפיכך נתחייבו.

#13 מלאכי ג:ו - פי אני ה' לא שניתיי ואתם בני יעקב לא כלייתם :

#14 פ' הגר"א משלי (ליקוטים) - אני הוא קודם שיחטא ואני הוא לאחר שיחטא, כמו שנאמר (מלאכי ג') כי אני ה' לא שניתיי ואתם בני יעקב לא כלייתם, ביאורו מפני שאני ה' איני משתנה בין קודם החטא בין לאחר החטא כי לא תשתנה מהד"ר שלי לכן אתם בני יעקב לא כלייתם אע"פ שחטאתם ועזבתם אותי.